

**Використання бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні:
сучасний стан та тенденції розвитку.**

У статті розглянуто історичні аспекти становлення, основні риси сучасного стану та тенденції розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні, зокрема Бібліотечно-бібліографічної класифікації, Рубрикатора НБУВ і Універсальної десятикової класифікаційної системи, що використовуються в Україні. Здійснено порівняльний аналіз принципів основ побудови Бібліотечно-бібліографічної класифікації, Рубрикатора НБУВ і УДК. Зроблено висновок, щодо використання і надалі Бібліотечно-бібліографічної класифікації, Рубрикатора НБУВ і УДК в Україні.

Ключові слова: класифікація, модернізація, бібліотека, індекс.

Говорячи про роль української книги в формуванні національної думки, мовної політики держави, свідомого світогляду нації, не можна заперечити той факт, що основоположним є те – як позиціонується українська книга в українському інформаційному просторі. Адже, без вирішення проблемних питань, щодо існування самої книги, не можна говорити, про очікуваний вплив книги на суспільство. Одним з таких питань, є виконання адекватно-відповідного, до сучасних реалій існування соціуму, процесу класифікації та систематизації українських видань, здійснювати який, потрібно за допомогою бібліотечно-бібліографічних класифікаційних систем українського формату, ті, в яких представлена найширша гамма знань української науки в першу чергу.

Дані класифікаційні системи є механізмом систематизації документів, організації систематичних каталогів і картотек, тематичного пошуку інформації в бібліографічних базах, електронних масивах, бібліотечних каталогах.

В Україні широко використовуються дві класифікаційні системи, це – Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) і Універсальна десятикова класифікація (УДК).

ББК – це інформаційно-кумулятивна система, відповідно заіндексованих понять та значень, базована на класифікації наук в принципі, вона представлена розгалуженою системою таблиць різноманітної деталізації. ББК, поряд з УДК та іншими універсальними документними класифікаційними системами, широко застосовується у бібліотечно-інформаційній діяльності України.

Історія виникнення, розвитку і становлення ББК пов'язана з Україною, адже за радянських часів Україна, нині суверенна держава, входила до складу СРСР, в якому авторитет України, як республіки, завжди був значним. Україна була однією з перших республік, що підтримала пропозицію впровадження ББК на теренах тодішнього СРСР. Більше того, найбільші бібліотеки України, були піонерами у поширенні та використанні ББК (Київ, Харків, Одеса) [6, С.73].

Свого часу, Едуард Рубенович Сукіасян, головний редактор ББК, провів певну періодизацію усього процесу створення даної класифікації, в результаті чого було визначено п'ять етапів [7]. Проаналізувавши ж змістовність окреслення періодизації цих етапів, можна зробити висновки про існування чотирьох етапів, виходячи з багатоаспектної схожості першого і другого етапів (1918-1929 та 1930-1944 рр.). Таким чином можна говорити про один, перший етап 1918-1944 рр., в хронологічних межах якого, робота з розробки ББК, проводилась з різною інтенсивністю і предметною результативністю. Отже:

- період 1-й: 1918-1944;
- період 2-й: 1946-1951;
- період 3-й: 1958-1974;
- період 4-й: з 1975 р.

З ці періоди було видано : 1960-1968 – таблиці ББК для наукових бібліотек в 25 випусках, 30 книжках, загальним обсягом більше 500 авторських аркушів; 1970-1972 – скорочені таблиці для наукових бібліотек в 5-ти вип., 6-ти книгах (зведений алфавітно-предметний покажчик – 1975);

1970 – проект таблиць для масових бібліотек в 4-х вип.; 1977 – для масових бібліотек (в одному томі), 2-ге, випр. і доп. вид. (1988); 1978 – для дитячих бібліотек; 1980-1983 – для обласних бібліотек (в 4-х томах); 1986 – для дитячих і шкільних бібліотек, 2-е, випр. і доп. вид. (1988); 1989 – для краєзнавчих каталогів і бібліотек.

90-ті роки ХХ століття були для ББК складними і визначальними, адже постало питання про модернізацію ББК. Потреба в модернізації була зумовлена тим, що ББК була орієнтована на зміст вітчизняної літератури 70-80-х років і станом на 90-ті роки морально застаріла.

Якщо в Росії, робота з вдосконалення ББК проводилась і надалі (регулярно виходили друком зміни та доповнення до існуючих таблиць даної класифікації), то українські спеціалісти, на співавторських правах, приймати участь в цій роботі не могли, і могли тільки користуватись такими доповненнями.

Так продовжувалось доволі недовго, до тих пір, коли прийшло свідоме розуміння і виробнича необхідність модернізувати таблиці ББК, видані ще за радянських часів. Нагадаємо, що модернізація становить собою переробку класифікаційної системи у відповідності до нових реалій розвитку знань про світ і людину, соціальну практику з метою адекватного розкриття змісту документів для максимального задоволення інформаційних запитів користувачів [1, С.3]. Загальновідомо, що модернізація – це динамічний елемент у розвитку будь-якої системи. Звичайно ж, що з динамікою розвитку науки в цілому і окремих галузей останньої, зокрема, потрібно було змінювати змістовну складову ББК, в рамках адаптації класифікації до існуючих на той час реалій життя. З початком модернізації ББК, почався новий етап існування даної класифікаційної системи – етап підготовки і видання змістовно якісно нових, зі зміненим основним рядом, адаптованих до новітніх вимог суспільного знання (і тільки в 1997р. виходять друком “Робочі таблиці ББК для масових бібліотек”. 1998 рік – ББК для дитячих і шкільних бібліотек, 3-є видання) Варто принагідно зазначити, що вище

перелічені таблиці, були по-новому зорієнтовані та сформульовані, але все ж таки – це були таблиці, видані у Російській федерації, а значить і змістовне наповнення їх було наближене до мовних, історичних та менталітетних аспектних особливостей даної держави.

В Україні, через відсутність власної класифікаційної системи, постала дилема обрання для роботи вітчизняних бібліотек УДК або ББК. Виникає закономірне питання, чому ж обов'язково потрібно вибирати одну з двох класифікаційних систем? Чому не можна створити умови для нормального співіснування УДК і ББК в Україні?

Нагадаємо, що ББК використовується найбільше в мережі бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України, яка включає 6 бібліотек державного рівня, 78 обласних і центральних міських бібліотек і понад 20 тисяч районних (міських) і сільських бібліотек. Усі бібліотеки користуються таблицями ББК: публічні бібліотеки – з 1980р., обласні універсальні наукові – 1986 р. [2]. Використовують ББК також бібліотеки вищих навчальних закладів, шкільні, бібліотеки середніх спеціальних навчальних закладів, профспілкові бібліотеки, академічні, медичні та сільськогосподарські бібліотеки (розділи суспільних наук).

Першими “бити на сполох”, почали Президія академії Наук України та, тоді, Центральна наукова бібліотека ім. В.І.Вернадського. Проявом занепокоєності систематизаційної долі інформаційних масивів в Україні, стали, спочатку три круглі столи, що проводились: 1) в ЦНБ ім. Вернадського; 2) в Інституті природничо-технічного профілю; 3) в Інституті суспільно-гуманітарного профілю.

Після проведення круглих столів, 10.02.1994 року відбулося “Розширене засідання інформаційно-бібліотечної ради НАН України”, на якому розглядалися питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні. В результаті даного засідання, було прийнято багатоаспектне рішення, в якому говорилось про схвалення ініціативи ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України,

щодо проведення таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації у відповідність з рівнем сучасного наукового знання, потребами створення єдиної інформаційно-пошукової мови автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи України.

Таким чином, початок було покладено. Колектив НБУВ розпочав роботу над створенням “Рубрикатора НБУВ”, фундаментальною основою, для якого стали “Робочі таблиці класифікації НБУВ”. Дані таблиці, в свою чергу, були укладені на основі повного варіанта таблиць ББК для наукових бібліотек. “Робочі таблиці класифікації НБУВ” – це надбання акумульованих в один цілий інформаційно-пошуковий масив понять, рішень і відповідних індексів або комбінаційних заіндексувань, що ґрунтуються на методичних висновках спеціалістів-систематизаторів, в результаті аналізу змістовного наповнення фондів бібліотеки, запитів користувачів та нових надходжень, у фонди НБУВ.

“Рубрикатор НБУВ” – це систематизовано-впорядкований перелік, відповідно заіндексованих лінгвістично означених понять, знань та процесів, відповідність котрого до “Робочих таблиць класифікації НБУВ”, розглядається фактично і аксіоматично.

В свою чергу, “Рубрикатор НБУВ”, як будь-яка складно-складена система, має властивість ступеневої деталізації – розподілення на таблиці поділів, розділи. Так і робота з підготовки “Рубрикатора НБУВ” в цілому, велась і ведеться, поступально, послідовно висвітлюючи ту чи іншу галузь. Варто зазначити, що робота по створенню “Рубрикатора...” проводиться з активним залученням профільних спеціалістів, науковців, практиків та теоретиків, що представляють академічні установи та державні науково-інформаційні установи.

Як результат, в 2004 році світ побачив розділ “Таблиці територіальних типових поділів”, у 2005 році – розділ “К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування”, у 2006 році – підрозділ “М1 Технологія деревини”. Робота над підготовкою розділів “Рубрикатора...”

продовжується невпинно і вже в цьому році планується видати “Таблицю етнічних типових поділів” і підрозділ “М2/7 Виробництва легкої промисловості”. Також в 2007 році, заплановано підготувати до друку розділи: “М8 Поліграфія. Виробництво”, “М9 Фотокінотехніка”, “Ч73 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство”, “Ш1 Мовознавство”, “Таблиці загальних типових поділів” та “Таблиця мовних типових поділів”.

Що ж до УДК – міжнародної класифікаційної системи, інформаційно пошукової мови, що обіймає всі галузі знань - то варто нагадати, що ще в 1919 році Головна Книжкова палата, підготувала до друку “Міжнародну децимальну бібліографічну класифікацію”, автором якої був відомий український бібліограф Ю. Іванов-Меженко. Поряд з цим виданням десяткової класифікації, були також і таблиці Б.Бондарського (1919 р.), Головополітосвіти РРФСР (1921 р.), Є.Добржинського (1924 р.). Більш цікавими і повними були видання таблиць класифікації М.Русінова (1924, 1944 рр.) та Є. Добржинського (2-ге вид., 1930 р.) У 1931 р. були перевидані таблиці Головополітосвіти РРФСР для масових бібліотек. Вже на основі цього видання, Книжковою палатою УРСР у 1938 р., були видані значно розширені таблиці УДК для масових бібліотек [3, С.10]. Пізніше, в 1938, 1939 та 1942 рр., були видані, перероблені Л.Троповським, таблиці УДК для масових бібліотек. У 1961 році Книжковою палатою УРСР було зроблено переклад “Таблиць бібліотечної класифікації для обласних бібліотек”, котра базувалася на “Схемі бібліотечної класифікації для масових бібліотек”, що була підготовлена Міжбібліотечною класифікаційною комісією Міністерства культури РРФСР, за редакцією З.Амбарцумяна, і видана 1955 року. Таблиці УДК, якими користувались науково-технічні бібліотеки, книжкові палати країн СНД, видавництва та органи науково-технічної інформації до недавніх пір, були видані ще в 1969-1971 рр. (друге видання) та 1979-1986 рр. (третє видання).

З 1992 року УДК юридично є власністю Консорціуму УДК, що в місті Гаага (Нідерланди).

В Книжковій палаті України, з 1995 року, почалася робота, спрямована на моніторинг та аналіз класифікаційних систем, за для перспективного їх (або однієї з них) адаптування та використання на теренах України [5, С.3]. В результаті проведеної роботи, було вирішено розпочати роботу з перекладу та адаптації Універсальної десяткової класифікації. Цей вибір мотивувався тим, що по-перше: в разі не прийняття рішення щодо перекладу УДК, всі б науково-технічні видавництва, органи науково-технічної інформації та біля 50 тис. бібліотек, були б приречені користуватися, або застарілими виданнями, або російськомовними, що на той час вже готувалися у Росії – це не можливо було б допускати, з огляду на, вже прийнятий тоді, закон про державну мову. По-друге, Книжкова палата, за всі часи свого існування, працювала, як над УДК, так і з УДК безпосередньо, використовуючи цей інформаційний продукт у своїй роботі.

Таким чином, вже у 1997 році, Книжковою палатою України, було розроблено проект “Класифікаційна система України” [8, С.8], що передбачав створення таблиць УДК українською мовою та їх видання, як у традиційному друкованому вигляді, так і в електронній формі.

Як результат, було підписано відповідну угоду і таким чином, придбано Еталонні таблиці Універсальної десяткової класифікації, у вигляді структурованих електронних текстових масивів від Консорціуму УДК, за ліцензією UDC-9710, що передбачає переклад, друкування і розповсюдження тиражу на території України.

З цього моменту почалась кропітка робота з перекладу УДК українською мовою. Чітко розділеної етапізації даного процесу розробниками ще не названо, але це не виключає наявності характерних етапів у підготовці української УДК.

Спочатку колектив Книжкової палати зіткнувся з проблемою підбору перекладачів, що були б компетентні у різних галузях. Бездоганне знання англійської й української мов, спокушеність подібними перекладами,

пристойне орієнтування в сучасній сталій науковій українській термінології, стали критеріями відбору.

Пізніше виникали проблеми різного бачення перекладу тих чи інших визначників, між бібліографами та перекладачами. Так, останнім варіантом географічних визначників, став толерантний та оптимальний симбіоз, дещо різних за баченням їх перекладу перекладачем і науковим редактором [4, С.11]. Даний компромісний варіант, виник у результаті кропіткої праці бібліографів, що проводили постійні консультації і з перекладачем, і з науковим редактором, і з спеціалістами компетентних установ.

Нелегкими були у вирішенні і питання лінгвістичного характеру, За відсутності єдиної мовної політики в Україні, бібліографам Книжкової палати, було доволі не просто приймати те чи інше рішення, враховуючи той факт, що не рідко, відповіді, на одне й теж консультативне питання, що ставилися до лінгвістичних титанів України, були радикально протилежними.

Підготовка Алфавітно-предметного покажчика, теж мала не просту історію, з огляду на її протікання. Як і в підготовці таблиць безпосередньо, виникали питання і лінгвістичного, і суто технологічного характеру. Принагідно зазначити те, що і посилання до академічних тлумачних словників, не завжди давали бажаний результат.

Що ж до технологічних питань, то їх вирішення, часом, полягало у безпосередньо ручній праці бібліографа – спеціаліста, що спроможний, працюючи з масивом своєї літери, змінити його певним чином, адсорбувати термін, відтінити нагромадження зайвих уточнень, пояснень, ввести необхідні.

Підсумовуючи вище сказане, щодо створення української УДК, можна констатувати той факт, що перед очима та в руках спеціалістів, постало Еталонне видання “Універсальної десяткової класифікації”, українською мовою, у двох книгах. Згодом, у 2003, 2004, 2005 та 2006 роках, вийшли друком чотири випуски відповідно, “Універсальної десяткової класифікації.

Зміни та доповнення”. В 2005 р. Було видано додатковий тираж УДК. Наразі робота над створенням змін та доповнень до УДК ведеться, відповідно до договору з Консорціумом УДК і професійної необхідності в даних таблицях.

Отже, очевидним є те, що робота з розробки та вдосконалення класифікаційних систем, (не в принциповому, а в методологічному аспекті цього питання) в Україні, проводиться і надалі. Зусиллями спеціалістів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, започатковано і виконується видання серії багатотомника “Рубрикатора НБУВ”, а колективом Книжкової палати України ім. І.Федорова, щорічно проводиться робота над вдосконаленням основного масиву Еталонного видання Універсально десятикової класифікації.

Таким чином, в інформаційно-пошуковому полі, поряд з іншими класифікаційними системами, існують, вже втілені у життя і втілювані і надалі, тенденції розвитку, як Бібліотечно-бібліографічної класифікації, так і Універсальної десятикової класифікації – двох найбільших, за своєю історією та географією предметного використання в Україні, бібліотечних класифікаційних систем.

Список використаних літературних джерел:

1. Библиотечно-библиографическая классификация: Рабоч. табл. для мас. б-к. – М.:Либерея, 1997. – 688 с.
2. Вилегжаніна Т., Анісімова С. Роздуми про сучасний стан і майбутнє класифікаційних систем в Україні//Вісник Кн. палати. – 1996. – №4. – С. 8-9.
3. Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія (1917-1996)//Вісник Кн. палати. – 1996. – №4. – С.9-12.
4. Петренко Н. Еталон в Україні: останній етап перед випуском у світ//Вісник Кн. палати. – 2000. – №3. – С.10-11.
5. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація//Вісник Кн. палати. – 1997. – №8. – С.3-4,
6. Сукиасян Э.Р. Библиотечные каталоги: Методические материалы. – М.: ИПО Профиздат, 2002. – 192 с.
7. Сукиасян Э.Р. Классификационные системы/Библиотечные каталоги: Методические материалы. – М., 2001. – С.51-80.
8. Універсальна десяткова класифікація: У 2 кн. Кн.1. Таблиці: Пер. з англ./Голов. ред. М.І. Сенченко; USD Consortium, Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 2000. – 932 с.